

DOM I SVET

(o „zmijinom svlaku“ milovana danojliča)

slavko gordić

SVI smo, odmekud, uvereni da je život krajnje složena pojava, a životopis krajnje jednostavnina stvar. Da od biografije i autobiografije nema nikšeg, elementarnijeg žanra. Da piscu valja samo slediti trag kojim je život ostavljao nekajne, nedvosmislenle otiske. Da je izbor i tumačenje otiska samo pitanje umeštosti i istinoljublja.

Sve su prilike, međutim, da nešto nije u redu s nasleđenim pretpostavkama i konvencijama ispovesti i životopisa. Da pouzdana faktografija i hronologija, najpre, ne jamče ni za šta. Da, potom, ni u takozvanoj intimi nije, najčešće, središte nečije ličnosti i udesa. Da, najposle, nikakvo znanje o prioritetnim ravninama i elementima egzistencije, ili o nužnim uzročno-posledičnim vezama među izvesnim životnim čimjenicama, ne »obavezuje« najdublje zakonistosti i ključne reljeve ničijeg konkretnog života. Jer mi, rekao bih, nikad ne možemo biti načisto sa sobom: život nas nikad ne posvećuje dokraja u ono što s nama čini. Mi nikad ne znamo da li je u oblikovanju našeg ja većeg udelu imao naš učitelj ili, recimo, modni venac brda kojega smo nazirali s prozora rođne kuće. I da li je odsustvo sestrinske mežnosti mogla nadomestiti knjižiga Andersenovih bajki? I ne preteže li, u ukupnom bilansu naših užitaka i dobitaka, jedna tajnovita, ili zvučna, reč koju smo čuli u detinjstvu nad značajem jednog potonjeg prijateljstva? I mislu li naoko beznačajne »lude uzgrednosti« načeg isčešća i sanjarema presudnija stecista smisla od povlašćenih, legitimnih znanja?

Nije ovde reč samo, ni prvenstveno, o čudljivom i verolomnom karakteru maknadrinj procesa (poput one Žan Žak Rusoa, koji, ostareo i razočaran, tuguje što nije postao i ostao mali i anonimni časovničar). Problem je dublji: ono što zovemo našim životom i našim bićem ukazuje nam se nedokucivim, ma kad ga i ma iz kog ugla osmotrili. Jer naše stoliko ja (sva su čuda u tom čudu!) je i vdisk i vidilac, i pukotina kroz koju, učini nam se likatkid, neko drugi, s drugog nekog sveta, gleda u ovaj naš.

Je ili ispovest moguća? Je li naša prošlost u našem posedu? Šta je u onome što jesmo, ili verujemo da jesmo, neprimenljiva veličina? Ako, možda, ova pitanja i ne dotiču ključne pobude Danojličevog »pretraživanja detinjstva i zavičaja«, *Zmijin svlak* zaceleo obiluje dragocenom lucidnošću o gradivu unutrašnjeg svedući i menama unutrašnjeg života, kao i budnom, skeptičnom svešću o mogućnostima prisećanja i ispovezanja. Jer, ma kolikо zagledan u *korenko*, i općinjen mјime, i obuzet stvarima s kojima najdublje i najduže živi, kazivač ne može da ne prizna kako to on možda »u bolećivoj dokolici« svoj život izmišlja, ili kako je sve saopšteno i salopštљivo, u najboljem slučaju, tek »sporedni delić priče«.

Zmijin svlak nije isto što i zmija: znamenje mudrosti i saznanja. Zmijina košuljica može da simbolizuje samoupolazanje, varljivo i prividno znanje, prolazni, »sporedni delić« istine.

VREME nije vreme dok se ne može reći *beše*, kaže negde Fokner. Naš pesnik pomeria granicu dalje, dublje, do mitiskog i poetiskog pluskamparfelekt-a. Varljivost i oveštalost pojavnog i aktuelnog ispunjava ga slutnjom da pripada nekakvim suvišnim i promašenim *poznim dolaznicima* (kako je, u nešto drukčijem kontekstu, Štajger nazvao kašne romantičare).

Pesnik, dalkako, govori sličkom i vizijom, a ne izmogzanim kategorijalnim jezikom. Ako se ne potvrde u piteskom iskazu, njegove će se istine uzallud na nekoj drugoj provjeri potvrditi. I obrnuto: ne budu li overene na nekoj drukčijoj proceni, ne znači da ostaju bez poetiske verifikacije. Jer, po onoj starinskoj (Selimgovoj), »pustoši, doduše, zabluda duha, ali ne i zabluda duše«.

Danojličev doživljaj vremena je u isti mah krajnje parodolsan i allogičan, ali i poetski verodostojan, duboko ulkopan u emotivnu, imaginativnu i senzornu osnovu njegove poetske ličnosti. Zagledan u »užasno proste i značajne pojedinosti« detinjstva, pesnik kao da osluškuje bruj *pravremena* u nekakvom praznom vremenu:

» (...) Sve si video, kio zna kad; bio si, i prošao si, i čudom nekum sveti još gledaš.«

»Sve što si video, jednom si video. Jednom, i nikad više. Istina je postojala u početku. Ostalo je život, i umiranje.«

Pomažnuta zavesa omaglice nad zavičajnim senokosima, »isečena dugim moževima sunca«, otkriva prizor drukčijeg, kosmički maskiriljenog doatrajavanja. »To traje hiljadama godina, danas iako i prviog dana. Svet je toliko star, da više ni za kakav pokret nema snage. Svet se presijava.«

I najzad, treću poetsku »Zabludu duše« pred tajanstvom vremena kioje, izgleda, nije proticalo, nego je, uvek jednako samom sebi, stajalo kao pozadina strašnih odbleškivanja i utmuća.«

Vreme nepomično, uvek jednako samom sebi! Prizivajući sevi i svest detinjstva, evo nas gde u »mamurluku polovičnog postojanja« vaspostavljamo, zaslugom i krivicom pesnikovom, naivnu i arhaičnu ontologiju koja, podvajajući svet na stvarno i nadstvarno, razlučuje u vreme »profano« od vremena »saikralnog, mitiskog, koje ne poznaje tok i istoriju. Tamo gde učenom antropologu verujemo (ili ne verujemo) ma reč, »naivni« pesnik sasvojom vizijom goltovo preobraća! »Prava umetnička tvorevina je epifanija sveta što je nzome osvetljjen i u njoj sačuvan«, veli Hajdeger.

DETINJSTVO i zavičaj, praslika i pramera svih stvari, imaju verovatno sudbosan ideo u postroju svake ličnosti i privilegovano mesto u emotivnom i imaginativnom dosiđeu svakog pesnika. Rani (jadi i rane) radosti, podjednako, oblikuju našu osećajnost, kao što i rana saznanja i slutnje predodređuju naše potonje interese i menila.

Rasprostranjeno je uverenje, zahvaljujući dobrim delom i književnoj mitologiji, da su zavičaj i detinjstvo, poglavito, rajske i utopijske horizonte našeg unutrašnjeg sveta. »Poput duha, i srce izmišlja utopije: najčudnija od svih je ona i zavičajnom svetu, gde bi čovek odahnio od samoga sebe, svetu — vasejenskom jastuku za sve naše umore«, veli, u Danojličevom prevodu, filozof Sioran.

Zmijin svlak, međutim, iskazuje složeniji doživljaj detinjstva i zavičaja. Poetičan i budan u isti mah, prisam i trezven podjednako, govor ove knjige uključuje vedre i tamne slogove, brižne i bodre intonacije. Sećanje je streha pod koju se beži od životnih nepogoda, ali i sama nepogoda. Rana i melem na ranu. Ono duh prosvetljuje »napornim vrlinama siromaštva«, ali i smračuje »mukom nesnažanja«, koja se »obogaćuje i menja, ali se nikad ne prekida«. Traganje za prvotnim svetom, ma kolikо bio neveseo, »postavlja se, unekoliko, kao pitanje opstanka. U vidljivom i današnjem ni jedan jedini dan ne bismo se mogli održati. Naličovali biismo, zacelo, onim »potkopanim drvetima, sa žillama u praznom«, što vise rubom kamenoloma. To nije kazano izričito, ali je utoliko islutljivije.

Najviše prostora naslučivanju ostaje tamo gde je pesnik najmanje izričit: u iskazivanju uzajamne milošte zavičaja i povratnika. Jer vrhovni je nauk zavičaja i detinjstva da srce valja krotiti. Stoga je jav ciste radosti najredi među glasovima ove knjige. Pa i kad ga naslutimo, recimo, u onom »predjutarnjem umiljavajujujujužnog vetr«, skrivenom među jesenjim graktanjem vrana i zvižducima lokomotiva, možemo mu tek pažljivom, naknadnom budnošću čuti unutarnju rezonancu. Nije li to »umiljanje« vetr praznog žudene bliskosti sa svetom, isvođive samo u zavičaju? Kada je, nedavno, jedan kritičar doveo u vezu Nogov stil »svetar se umiljava« (iz pjesme »Plaćima i počelo«) s rečenicom Ničeovog Zaratuštре iz poglavlja »Povratak u zavičaj«, gde stoji da »ovde sve stvarne diolaze umiljavajući se tvome govoru«, moglo nam se učiniti da se radi o nategnutom približavanju slučajnih podudarnosti. Ali evo i trecég pesnika kako slatnju majdublje prisnosti i ukorenjenosti iskazuje istom slikom, istom rečju!

Ništa, ipak, nije toliko lude Danojliću kolikо himničan ton ili stav punе vere. Ni povlašćeni svet detinjstva i zavičaja nije pošteden pred onom neveselom a neumoljivom žudnjom za neulepšanim, unutrašnjim likom svih stvari, po kojoj je ovaj pisac odavno znan i prepoznatljiv. Otud njemu zavičajni svet, izgleda, i nije »vasejenski jastuk za sve naše umore«, već nepotkupljiv svedok i isudija svekolikom našem snovanju i delanju, varljivom i taštom beznadno. Dom i svet i misu, dake, tolliko polovi emotivne opreke (žudeno i stvarno) kolikо saznanje (stvarno i prividno). Prvotna slika sveta je vrhovna istina i merilo istinjnosti. Sve što je bilo drugde i posle, puki je privid, varka, isamoobražana. Ništa nikakva potonja saznanja i tekovine ne menjaju ništa u poretku uspostavljenom na početku. »Sve moje znanje se pred slepom istinom detinjstva zaljulja i sroza«, veli pesnik, ne podrazumevajući, čini se, pod slepoćom isključivost kolikо nepotkupljivost. Poput nepodmitljivog božanstva koje vezanih očiju odmerava pravdu, povratak u zavičaj, gde stoji da joj najtiša račun položim. Tu, gde se vazda ukazuju »prvobitna, nevesela mera zbiljanja i njihovih značenja«, valja ostaviti svačku nadu u spas, u promenu, u opšenu. Nevesela mera bola i radosti, smisla i besmisla zadata je i neizmenjiva. »Ista neprekoračivost i uločenost isudbine, u svemu, za svagda.

U gorkoj istini detinjstva kao da ima, ipak, nečeg lekovi tog. Put do olakšanja vodi kroz patnju i katazar — »sa nesrećom je lepše nego sa neizvesnošću.«

VEDRI slogovi i bodre intonacije *Zmijnog svlaka* ređe iskazuju emotivnu vrednost zavičajnih sećanja negoli indiferentnu lepotu elemenata. Mada u dva maha s neskrivenom topolinom nadeveštava postojanju dobrotu i jednostavnost seoskog čoveka iz svog kraja, pesnik prauzor čistote i lepote tradicije traži u prirodi. U »precistom ulksusu prvine« ranih plodova i »svetačkih čistim« poznim jabulkama. U prizoru zračne letinje kiše u kojoj je »poznam jabolčka«. U kosmičkom igrokazu »oštре, čiste« zime. Najposle, i u belim cvetovima zumbula. »Kad pomislim na njihovo ranu, bolno cvetanje, reči mi postaju čistije.«

»Oist« je, nema sumnje, jedna od reči-klijučeva Danojličeve knjige. Simboličko polje koje ova reč počriva, kao i iznicanost njenih duhovnih korelata »smeran« i »čestit«, takođe upadljivih u piščevom govoru, ukazuje možda na značajnjsko središte dela.

Ako je tako, onda je *Zmijin svlak* poglavito izraz žudnje za izvornim likom sveta i čoveka — za čistim senzacijama, čistom prirodom, čistim jezikom, čistim savestima i čistim rukama. Dakako, poetički tekst se ne dà iskazati (još manje zameniti) nikakvom logičkom parafrazom. U tom smislu je gomje određenje *duhovnog etimona* Danojlićevog dela grubo i približno. Drugi prigovor se tiče stepena vidljivosti kritičke intencije *Zmijinog svlaka*: ona je, opet, poetski bezinteresnija, suptilnija i diskretnija nego što se po našem lakonskom određenju dà naslutiti.

Nužan je, izgleda, i treći prigovor, ili bar razjašnjenje. Čistota koju nazirimo kao pobudu *Zmijinog svlaka* i njegovu žudnju nema nikakve veze s estetskim i moralističkim čistunstvom. U pitanju je, čini se, težnja za ontološkom čistotom — čistotom iz koje nije isključeno ni nelepo ni nagonisko. Slika ranog proleća, punog jajaka svetlosti i belog šljivinog cveta, dovršena je rečenicom: »To je dan, kad se bude muve«. Enotizovano viđenje oraca, oranice i oranja dopunjeno je mirnom, ravnopravnom slikom vrana koje brazdom »idi za glistama«. Prisna evokacija zimskog jutra, punog iz detinjstva znamnih slika i zvučnika, okončana je ovakvim priзором:

»(...) Dug pljusak mokraće. Krava se, našred, avlje, ispišava. Odlaže, digne glave, puna finog, ženskog prezira. U celcu, iza nje, jedan oveči, i nekoliko manjih, zlačanih proreza.«

Motivski obrat me povlači, međutim, i obrat u tonu. »Poenta nije, poput proračunato tempirane mine, raznella ramije uspostavljen poređaj značenja. Sve su senzacije ravnopravne, i sve pojedinstvo sveta, i njegovi mivoi: prolazno i večno, trivijalno i sakralno, poetsko i nepoetsko. Gamutljivoj krvljesti zumbula i snojnom cvetu vodoplova ravnopravan je »miris pasikovime i komjskog bosiljka«. Sve što održava budnim čula, duh i jezik, sve što nas vraća izvornom liku sveta, mimo osnovnih i uprošćujućih »znanja«, od meizrecive je vrednosti i značaja. U tražnju za ontoličkom nagošću i čistotom sveta, *Zmijin svlak* je »čist« od predrašuda pragmatičkih, racionalističkih i estetičkih. Sve u vaspeljeni, od žabe do zvezde, vredno je pažnju i ljubavi.

SVET li ne postoji dok ne progleda kroz jezik, u jeziku. Reč je i onuče kojim svet oblikujemo, i materijal u kome ga oblikujemo. Štaviše, i sam model (prototip) kao da biva stvaran i vidljiv tek kroz oblikovanu, u oblikovanom.

Zmijin svlak mas uverava da takozvane realnosti našeg sveta i naše svesti ne postoje izvan reči i bez reči. Tek »sateram« u jeziku, sive bivu stvaran i verodostojjan. Pre stoga, i njemu možemo imati samo varljivu slutnju. Bez jezika, svet se rasplinjava, do nepostojanja.

Senzacije, misli i samjarije, podjednako, zavise od milosti jezika. Bez nje, one neizostavno postaju plen sumnje u sopstveno postojanje. Od česte (olake) tvrdnje da ne postoji ništa neiskazivo, osnovanija je tvrdnja da je neiskazivo neminovno na putu da nestane, da ne postoji.

Tek jezik daje biću rang izvestnosti. Otud fanatična pesnička upornost da svet »uhvatit u jezik, i to ne samo u njegovim globalnim i grubim obrisima, ili u čovornim, srednjim reljefima, već i u najfinijim i »najperiferijskim« drhtanjima. Otud nakama: »opisati minis lipu« (u knjizi *O ranom ustajanju*, bliskoj umognome *Zmijinom svlaku*), otud toliki slapovi slike, mirisa, šumova i poetskih snohvatica u ovoj poslednjoj.

»Neizrecivo je prezivela lagodnost mišljenja i govora, izgovor za nemoc i lenost duha.« To je manje stav a više iskušto i osvedočenje tvorca *Zmijinog svlaka*. Pišući pre desetak godina o Copićevoj *Bašti slijeve boje*, Danojlić je hvalio autorovo poznavanje života, videći u tome jedan od prioritetnih preduslova književnog stvaranja. Uveren da »veliki pisci (...) imponuju, između ostalog, i dragocenim obiljem ih posebnih znanja, upućenoču u supertilne pojedinosti vezane za neke oblasti svakodnevnih ljudskih poslova, poznavanjem karaktera, strasti, zanimanja, sve do sićušnih tehničkih detalja«, Danojlić je tad očigledno, bar za trenutak, razdvajao reči i stvari, vrulime znanja i moc govora. U *Zmijinom svlaku*, međutim, na delu je uspostavljeno i iskušano jedinstvo sveta i jezika, ili tačnije, sveta u jeziku.

»Soljenje ovaca, ikod kapije. Klimave, pokretljive, ovče gubice se brzo zabadaju u zemlju. Oko svake gomilice soli, tri-četiri ovce. Njuškama se dodiruju, dok im repovi usredstreno podrhjavaju. Tmu, od zadovoljstva; drhitaji repova pokazuju snagu i dublju uživanja. Uzimajući so, grizu i travu, skidaju je zajedno sa beličastim žilicama. Na tom se mestu, posle, dugo mogu vidjeti krugovi odbrane zemlje, nalik na žučkaste, u tlo sabijene pogače, ili na izribane drvene polklopce, osušene, ispucale. Kako su se ti krugovi zvali? Nikako. Pokušavam da izmislim reč koja bi im odgovarala: treba da bude čista ikao zemlja i so, izljubljena ovčjim gubicama. Poližice. Žutozubice. Ulisci. Solila. Dok se ovce otinaju o so, ja mislim na ono što će ostati iza njih, uz put, slučajno: na krugove. Oni su tajni, samo meni poznati, za mene važan dobitak.«

Nije u navedenom fragmentu najbitniji duel jezika sa svetom, ni drama neizrečenog (»Kako su se ti krugovi zvali? Nikako. Pokušavam da izmislim reč...«), ni akt jezičkog tvoraštva (»Poližice. Žutozubice. Ulisci. Solila.«), već onaj magični, mada gotovo nevidljivi, čin pretapanja prizora u jezik, *stvaranja* prizora u jeziku, sa svim sličkovnim, kinetičkim i temporalnim dimenzijama koje bi taj prizor u »stvarnosti« morao imati. Kažemo: u »stvarnosti«, jer ona prethodi stvaranju, dok je istinska, puna stvarnost osvojiva tek u stvaralaštву. Stoga uz nju ne pristaju percepcija, psihološka kategorija, niti opis, usko reto-

rička, pojmovi nepopravljivo mimetičkog karaktera. Ne pristaju, ma koliko pogodovali »lagodnost mišljenja« ili se, čak, kao u našem povodu, činili primernim elementarnijoj stilizaciji, koja gotovo »preslikava« takozvanu pojavnost stvarnosti.

Da jezik u stvaranju (otkrivanju) sveta nije, iznad svega, njegovo »modifikovanje«, i da izraz nije prvenstveno stilizacija, odnosno figurativno preinačenje zatečenih jezičkih veza i značenja, ubedljivo posvedočuje navedeni odlomak *Zmijinog svlaka*. Nama ne smeta pritužba da smo hajdegerovski mutanti i prozvoljni kad uverimo da se biće pomalju u jeziku silom okolnosti presudnijih i tajnovitijih od pukih tehničkih, graditeljskih ili formativnih očiglednosti. Suštaštvu poetskog jezika i poezije, i njihovo tajanstvo, nije u retorsko-stilskim i žanrovskim obeležjima. Upravo u *Zmijinom svlaku* možemo već pri prvom čitanju nazreti (i prozreti) ta obeležja, bez teškoća. Ali i bez koristi, jer sušta je drugde, dublje. S malo znanja i pažnje razaznajemo u ovim zapisima »najveće« formule dečje pesme, zonomorfizam i antropomorfizam, posvudašnje načelo igre i načelo želje, ikao i tanan postupak simbolizacije koja sliku samo napola »otima« iz dimenzija nominalnog i konkretnog. Tako razaznajemo i tipove metafizičkih »uniwersalnih iskaza«, srodnih zrelom Dučiću, pesništu i putopiscu, ali i sazdanih s manje preciznosti a više skepsis i tvrdoće. Tako utvrđujemo i emotivni tembi dela, melanholičan i razborit u isti mah. Tako dokučujemo i žanrovske identitet knjige, na raskrsnuću konvencija poezije i poezije za decu, poezije i proze, lirske proze i ispovesti, ispovesti »zamaglenog« lirskega romana, romana i putopisa, putopisa i eseja. I talko dalje. I sve to otkrivamo i opisujemo a da ipak svojim »otkrivima« i opisima ne odgometnemo ni ukupnu ni bitnu istinu dela. Čudo jezika u svetu i sveta u jeziku i da je ostaje izvan domaća naše analitičke pamet.

Dakako, bespomoćan je i ismešan ko mora pružati dokaze da svoje slutnje. Ipak ćemo posegnuti za jednom, makar jednom opipljivom potvrdom našoj slutnji. Pokušaćemo da »dokažemo« kako u vidljivom i upadljivom nije isredišnja istina i najviša lepotu dela. Imamo, naime, ma umu dve stilsko-strukturalne ravni *Zmijinog svlaka*: s jedne strane, upadljiv reljef inventivnih, atraktivnih i »začudnih« pojedinačnosti, neosporno stilogenog obelježja i domaća, i, s druge, »fon« ujednačeno neutralnog govora, toliko bliskog »prirodnog« jeziku. Na jednoj strani cvet lana, plav i strašan kao neizlečiva bolest», bagrem što cvetla »slatkio, jekličavo», »nekoliko krvionog žbunova, dva-tri čelava kamena«, »grogznička cvetanjaka«, kad »zemlja vnisne bellinom«, i, potom, dani zrenja kad »ludo oko godine kroz napuklu mahunu viri«, ili kad večurka, »vitkionoga usamljenica, iskoci kraj potoka«, i, najposle, hučno doba studeni, kad »zima treska lancima po pličaku«, nadomak tihim skrovništima u kojima je »dan: zapušeno uvo, do vrha ispunjeno tišinom i vunom«. Na toj stilskoj hemisferi knjige su i one zore »kao veliki riblji trbusi«, i oni zamaci voća »kao žabljii trbusici« (gde već naslućujemo manir), i, potom, »u vazduhu, mlakost macjeg trbuha« (kad se islutnja o maniru obistinjuje). Tu su, dnučkiji po vrsti i listovinski po pobudi, i oni krilati, blistavi iskazi o »velikom, tamnom odgovoru (...) negde iznad naših glava«, i prizivima našeg i dalekog, budućeg vremena, o »velikom snu koji se zove svet«, o spoljnjem svetu koji je »istinit u grub, a nuveljiv način«, o »primašiju svih života i duša« i našoj promašenosti, »nesumnjičivoj i pravednoj« naspram »večnosti nadmoćne i jasne kao dan«.

Na drugoj strani, u senci neodoljivih, no i proračunatih poetskih reljefa *Zmijinog svlaka*, miruje, sama sebi dovoljna i u se zagledana, tiha a duboka »osvećenost predela i časa«. Nju ne možemo navodima predočiti miti značenjskim, žanrovskim i stilskim određenjima iscrpiti. Svet je tu tako sraštao s rečima i reči sa svetom da je podjednako neprikladno i bezizgledno i tražanje za *porukom* i ispitivanje *postupka*. Rečeno je, negde, da se more u Ariosta lepeš vidi nego u stvarnosti. Talkav je slučaj i s »kopnom« Danojlićevog zavičaja i detinjstva, s tom razlikom što je ono, kao svakupnost stvari i senzacija, još i zapljenjivo neponovljivo ličnim emotivnim i egzistencijalnim smislovima. Hod sunca u danu i godini, hod senki, praznični sati svetlosti i čemerne čutnje uz petrolejku, nemušti govor stvari, miris zemlje i miris vatre, miris bagremove kore ili smirnute balege, ulkus ranog voća i gamutljivi minis jabuke iz sanduka, dom iako središte sveta i svet kao varljiv ispas od doma, muke o kojima se čuti i radosti koje rastužuju, strahovi i sramovi detinjstva, muk zresti, slutnja rđavog besmisla, koji razara, i dobrog besmisla, koji izmiruje i upitomiluje: svekolik jedan svet, jedna svest, jedan životopis, progledali su kroz jezik, milošću jezika oslobođenog literarnosti i iznova nevinog predavanturom izricanja. Da li se svet dà otkriti (stvoriti) samo u talku jeziku, i je li talkav jezik najdublja emanacija bića i biće samo, i ne postoji li za mas, zapravo, taj svet u svojoj punoci i dubini samo u jeziku i kao jezik sâm — pitanja su koja nas mame daleko, ka apsolutnom spiritualizmu stvarnosti, čak.

Ne treba se, međutim, bojati vrtoglavice pred tajnama duha, umetnosti, jezika. Ona je lekovita: ispasava od ponižavajuće lakomislenosti u kolu nas gura učeno tumačenje očiglednosti.